

ЗАСТОСУВАННЯ ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Наталія Кривоконь,

*доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи
Чернігівського національного технологічного університету,*

Олександр Кривоконь,

*доктор історичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри
автомобіле - і тракторобудування Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

У публікації здійснено аналіз особливостей застосування методів історичної психології для формування національної самосвідомості й індивідуального історичного досвіду сучасної молоді. Підкреслюється значимість критичного осмислення сукупного досвіду попередніх поколінь завдяки чому особистість визначає своє місце в актуальній соціально-психологічній ситуації та регулює власну поведінку. Наведені приклади застосування історико-психологічного аналізу при розгляді тем зі спеціальних дисциплін в процесі підготовки студентів технічних спеціальностей.

Ключові слова: *національна самосвідомість, історичний досвід, методи історико-психологічного аналізу, історія вітчизняного тракторобудування.*

The publication analyzes the application peculiarities of historical psychology methods for the formation of national identity and individual historical experience of modern youth. The importance of critical comprehension of previous generations aggregate experience is emphasized which helps the individual to determine his place in the current socio-psychological situation and regulate his behavior. Examples of historical and psychological analysis methods usage are listed at consideration of some topics in special studies for students of technical specialties.

Keywords: *national self-consciousness, historical experience, methods of historical and psychological analysis, history of domestic tractor construction.*

Слушними та на часі уявляються доробки, присвячені проблематиці націєтворення взагалі та спонукання до розвитку національної самосвідомості в української молоді зокрема. Йдеться про актуальність розгортання процесу трансляції знань минулого у сьогодення, котрий уможливляє формування у сучасних поколінь індивідуального досвіду на засадах рефлексивного, зваженого, серйозного та неупередженого аналізу історичних подій, вчинків і здобутків кращих представників української нації. Важливо навчити молодих людей не байдуже сприймати стереотипну, часто викривлену, фрагментарну чи спотворену з ідеологічних міркувань інформацію часів комуністичного тоталітаризму, що подекуди й дотепер представлена у вітчизняній навчальній літературі, або розміщена в мережі Інтернет, а критично й свідомо намагатися розібратися у явищах чи процесах минулих часів, щоб сформувати власний зважений погляд, з яким вони з гідністю дивитимуться у майбутнє. Тим більше, що непересічний внесок українців у світовий прогрес є підґрунтям, яке забезпечує повагу й шанобливе ставлення до історичного минулого свого народу та щире прагнення слугувати йому.

Наш тривалий досвід взаємодії зі здобувачами освіти різних (і особливо технічних) спеціальностей підтверджує наявність певних труднощів методичного характеру при викладанні низки дисциплін з метою виховного впливу для розвитку національної ідентичності як складової індивідуального досвіду й само-

свідомості студентів. Вважається, що більшу увагу становленню національних цінностей і чеснот варто приділяти при підготовці фахівців людинознавчого профілю, адже їх майбутнє буде тісно пов'язано із гуманітарною сферою. Проте, притаманний нашому часу глобалізм й існуючі на разі тенденції щодо шаленого відтоку за кордон найбільш талановитої частки молодих фахівців (з інженерною освітою, програмістів, конструкторів) засвідчують необхідність активізації діяльності щодо формування патріотичних позицій та проукраїнської ментальності у здобувачів технічних спеціальностей.

Для вирішення окреслених вище завдань ми пропонуємо застосування прийомів історико-психологічного аналізу при вивченні технічних та спеціальних дисциплін. Подібні методи широко застосовуються в історичній психології для відтворення соціально-психологічної картини колективного життя представників окремих епох та входять до складу методології «історико-психологічної реконструкції». Можна використовувати герменевтичні, автобіографічні та інші технології експлікації психологічної реальності минулого, що стосуються характеристики чи особливостей створення того чи іншого виду техніки, пристроїв, знарядь тощо.

Під «психологічною реконструкцією» розуміється «відтворення всіх аспектів психічної сфери людей минулих епох на основі всіх фактів, які можуть дати певні свідчення про особливості життєдіяльності минулих поколінь» [3, с.203]. Значення результатів такої експлікації психологічної реальності минулого полягає передусім у формуванні уявлень конкретної особистості про сукупний історичний досвід попередніх поколінь і в розвиткові на цій основі моделі власного майбутнього у своєму індивідуальному досвіді. Причому, історичний досвід (включаючи й історичну пам'ять) індивіда стає частиною його соціального досвіду, що у подальшому визначає характер взаємодії особистості з іншими людьми.

Підтримуємо погляди вітчизняного дослідника індивідуального досвіду О. М. Лактіонова стосовно того, що «людина не народжується з рисами етнічного характеру, натомість набуття їх є частиною процесу її соціалізації. Свідомість народу взагалі та його національні особливості закономірно влітаються в структуру індивідуального досвіду, систему ціннісних орієнтацій і поведінкових реакцій сучасної людини» [2, с.91]. Відтак, навчання та виховання молоді у вишах на засадах національних ідей і концепцій націєтворення розглядається нами як важливий чинник етнічної соціалізації й розвитку національної самосвідомості сучасної особистості.

З іншого боку, важливою характеристикою історичного досвіду окремої людини виступає його нормативність, зумовлена загальною підпорядкованістю індивідуального досвіду сукупному досвіду попередніх поколінь. А основними механізмами впливу сукупного історичного досвіду на конкретного індивіда, з поміж іншого, є наслідування та мотиваційно-ціннісний резонанс. І те, й інше виконують функцію підтримки чи відновлення необхідного рівня ідентичності індивіда: на основі встановлення своїх історичних витоків, особистість визначає власне місце в актуальній соціально-психологічній ситуації та регулює свою поведінку.

Отже, досліджуючи істотні досягнення співвітчизників попередніх поколінь (зокрема в царині науки й техніки), молоді люди, з одного боку, формують позитивні образи та/або прагнення для наслідування, а з іншого, - долучаються до успіху представників свого народу, що сприяє розвитку в них відчуття власної гідності, самоповаги, упевненості й значимості. З іншого боку, аналізуючи різноманітні факти, події, документи, занурюючись у соціально-психологічну атмосферу певного історичного періоду (приміром, радянського), студенти реконструюють психологічну реальність тих часів і роблять свій свідомий вибір: чи хочуть вони повторення подібних подій, чи згодні вони з тодішньою системою цінностей, чи готові вони наслідувати притаманні даному періоду моделі поведінки, наскільки взагалі прийнятними для них є тип відносин та устрій,

що характеризує ту чи іншу епоху розвитку нашої держави. Цінним, на наш погляд, при застосуванні прийомів історико-психологічного аналізу є й те, що молоді люди мають можливість самостійно, без моралізуючих повчань та настанов з боку викладача, робити власні висновки і формувати особисте ставлення до історичного досвіду минулого.

Наведемо конкретні приклади, яким чином застосування прийомів історико-психологічного аналізу уможливає розвиток національної самосвідомості студентів при засвоєнні ними тем низки технічних дисциплін (приміром, таких як «Вступ до спеціальності», «Теорія механізмів і машин», «Технологічні основи машинобудування» та ін.).

Зокрема, зміст професійної підготовки майбутніх автомобіле- і тракторобудівників передбачає, з поміж іншого, вивчення особливостей становлення й функціонування, основних напрацювань представників одного з найбільших вітчизняних підприємств машинобудівної галузі – Харківського тракторного заводу (далі – ХТЗ). Розкриття даної тематики включає розгляд основних етапів розвитку підприємства, засвоєння технічних характеристик і особливостей розробки, випробування й організації серійного випуску продукції заводу у різні роки, аналіз чинників, що впливали на процеси управління заводом, ознайомлення з біографіями людей та їх творчим доробком у вітчизняне тракторобудування та ін.

До недавнього часу історія зародження та будівництва ХТЗ розглядалася як складова «величного процесу побудови соціалізму та комунізму в СРСР». У зв'язку з тим, що завод планувався і фактично став флагманом вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, радянські ідеологи висвітлювали майже всі етапи розвитку підприємства як «переможні віхи», «частину життя героїчного робітничого класу країни, всього радянського народу». Натомість реальні труднощі та проблеми, помилки, пов'язані зі становленням народного господарства радянської держави в цілому і даного підприємства зокрема, чинники, що впливали на прийняття тих чи інших кардинальних управлінських рішень, здобутки репресованих керівників, інженерів, конструкторів, які часто замовчувалися або були знецінені, а також прорахунки і невдачі, якими характеризується будь-який процес масштабного будівництва, залишилися поза увагою широкого загалу. Відтак, для розвитку національної самосвідомості у студентів при вивченні історії і досягнень підприємства, ми пропонуємо їм ознайомитися із джерелами радянського періоду та сучасною літературою, архівними документами, спогадами, статистичними даними, персоналіями та іншою доступною інформацією, що характеризує діяльність ХТЗ у всі періоди його функціонування. І на основі цього вивчення здійснити історико-психологічний аналіз розвитку вітчизняного тракторобудування на ХТЗ.

Зважаючи на обмежений обсяг даної публікації, ми не в змозі представити результати проведеного аналізу у повному обсязі (більш розлогу інформацію можна отримати з інших наших доробок [1]). Наведемо лише один епізод з історії ХТЗ, що може слугувати прикладом як засіб впливу на національну самосвідомість та історичний індивідуальний досвід студентів.

Викликає інтерес постать керівника так званого «Тракторобуду» й першого директора Харківського тракторного заводу – Свистуна Пантелеймона Івановича. Радянські автори, в кращому випадку, лише одним рядком згадують його прізвище як особи, що була призначена на відповідну посаду, не висвітлюючи ні його біографії, ні якихось досягнень, ні життєвого шляху. Здавалося б, людина, під безпосереднім керівництвом та за участі якої вдалося у нереально стислі строки побудувати з нуля та організувати діяльність величезного підприємства (і це в умовах розрухи, суцільного радянського дефіциту, безвідповідальності, початку репресій) і запустити серійний випуск тракторів, – заслуговує, принаймні, на більше визнання його заслуг, пам'яті та вдячності. Тим більше, що до 1929 року Пантелеймон Іванович займав високі посади: від першого заступника голови Вищої ради

народного господарства УРСР, члена Центрального комітету комуністичної партії (більшовиків) України, до члена Центрального виконкому СРСР. Свистун П. І. особисто брав участь в розробці п'ятирічного плану України, відповідав за все промислове будівництво і, раптом, у листопаді 1930 року за власним покликанням йде начальником будівництва тракторного заводу в Харкові. Багато його колег і знайомих дивувалися – адже Свистун, по суті, гальмував свою партійну кар'єру й дуже ризикував, взявши на себе таку складну ношу та відповідальність.

До моменту приходу П.І. Свистуна на Тракторобуд ситуація там була дуже тривожна. Так, були бригади робітників, які працюючи надурочно, ставили трудові рекорди. Але насправді здавалося, що побудувати тракторний завод у заплановані строки просто нереально. Проте, великий авторитет Пантелеймона Івановича серед можновладців в Україні, його твердий характер, вміння впливати на робітників дозволили Свистуну значно прискорити та майже вчасно закінчити роботи. Секрет успіху, з поміж іншого, був і в тому, що Пантелеймон Іванович переконав і робочих, і органи влади в необхідності і можливості продовження робіт взимку. Відкритий вже 1 жовтня 1931 року тракторний завод представляв собою цілком сучасне і на той час найпотужніше підприємство, в якому навіть інтер'єри цехів вказували на ретельність будівництва і турботу керівництва.

Спогади деяких очевидців свідчать про те, що Свистуна любили та поважали працівники. Уже в квітні 1932-го ХТЗ випускав 100 колісних тракторів на добу, а через місяць Свистуна перевели на роботу в Москву, на посаду начальника Головного управління автотракторної промисловості і члена колегії Наркомату важкої промисловості. Пропрацював «у верхах» Пантелеймон Іванович дуже недовго. Мало не кожну свою доповідь він закінчував проханням повернути його до живої роботи з людьми. На загальний подив, П.І. Свистун навесні 1934 року зміг таки повернутися на пост директора ХТЗ. До п'ятирічного ювілею завод під його керівництвом відзвітував про випуск вже 160 тисяч машин, а 17 вересня 1937 року з конвеєра зійшли перші гусеничні трактори.

Однак, 25 травня 1938 року П.І. Свистун був терміново викликаний до Москви, де він був заарештований, звинувачений в українському буржуазному націоналізмі і незабаром розстріляний. Реабілітований лише в 1955 році.

Пошук і дослідження невідомих дотепер широкому загалу фактів із біографії цього видатного українця дозволило студентам віднайти для себе відповіді на запитання, що безсумнівно вплинули на розвиток їх національної свідомості: Чому інформація про внесок цієї людини у становлення тракторобудування замовчувалась стільки часу? Що спонукало П.І.Свистуна відмовитися від кар'єри партократа? Яку трагедію пережили українці під час репресій 30-х рр.? Що складало основу авторитету цієї особистості? Тощо.

У підсумку, хочемо закликати колег до більш активного запровадження в освітній процес діяльності, що сприятиме розвитку національної свідомості молоді. Для цього можна використовувати різні прийоми, зокрема і міждисциплінарні методи історичної психології. Такі підходи дозволяють не лише збагачувати науку новими фактами, що характеризують внесок українців у світовий прогрес, але і спонукають до пошукової дослідницької активності як викладачів, так і студентів, а також забезпечують процеси націєтворення.

Література

1. Кривоконь О.Г. Тракторобудування в Україні: короткий нарис історії : навч. посібн. Харків : вид-во Іванченка І.С., 2019. 281 с.
2. Лактионов А.Н. Координати індивідуального опыта : монографія. Харьков: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 366 с.
3. Чепань М.-А. Засадничі принципи історико-психологічної реконструкції етнопсихогенези українського народу. Історико-психологічна реконструкція психологічної думки в етнокультурному просторі України : монографія / за ред. В.Т. Куєвди, В.В. Турбан. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. С.202 - 225.